

MASONLUK VE MİMAR SİNAN DERGİSİNDE BAHSİ GEÇEN TÜRK EDEBİYATÇILAR*

 Tahsin YAPRAK^a

Özet

Bilindiği üzere, şair ve yazarların felsefi, siyasî görüşlerinin ya da dinî inanışlarının yansımalarını eserlerinde bulmak mümkündür. Edebiyat araştırmacıları da eserleri daha iyi anlamak adına bu görüşler ve inanışlar üzerinde de araştırmalar yapmış ve eserlerde bunların izini sürmüşlerdir. Bir anlamda bir felsefi görüş, bir yaşam biçimi olduğu düşünülebilecek Masonluk da bazı şairlerin ve yazarların hayata bakışını etkilemiş ve bu düşünce sisteminin eserlerine de etkisi olmuştur. Bu çalışmada da “Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locasının tarihi, çağdaş ve gerçekçi açıdan araştırma ve yayın organıdır.” alt başlığıyla yayımlanan Mimar Sinan isimli dergide mason olduğu açıklanan sanatçılar ele alınmıştır. Öte yandan, Masonlukla ilgili, kamuoyunda birçok komplo teorisi ve spekülatif düşüncenin kendine yer bulduğu söylenebilir ki bunların doğruluğu ya da yanlışlığı çalışmanın konusu değildir. Çalışmada, mason olmak ya da olmamak, olumlu ya da olumsuz bir özellik olarak ele alınmamış, sadece bir durum tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Masonluk, Mason yayınları, Mason sanatçılar, Türk edebiyatçılar.

FREEMASONRY AND TURKISH WRITERS IN MIMAR SINAN JOURNAL

Abstract

As it is known, it is possible to find reflections of the philosophical, political views or religious beliefs of poets and writers in their works. Literary researchers have also done research on these views and beliefs in order to understand the works better, and they have followed their traces in the works. Freemasonry, which can be considered as a philosophical view and a way of life in a sense, has also affected the perspective of some poets and writers, and this thought system has also had an impact on their works. In this study, artists who are declared to be freemasons in the journal titled Mimar Sinan, which was published with the subtitle the Grand Lodge of Free and Accepted Masons of Turkey, is a historical, contemporary and realistic research and publication" are discussed. On the other hand, it can be said that there are many conspiracy theories and speculative thoughts about Freemasonry in the public opinion, the truth or falsehood of which is not the subject of this study. In the study, being or not a being freemason was not considered as a positive or negative feature, only a due diligence was made.

Keywords: Freemasonry, Masonic publications, Mason artists, Turkish writers.

* Bu çalışma, Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildiri genişletilerek üretilmiştir.

^aDr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, tahsinyaprak@hotmail.com

Makale Geliş Tarihi: 09.11.2022, Makale Kabul Tarihi: 23.12.2022

Giriş

Edebiyat araştırmacıları, bir eserde anlatılmak isteneni hakkıyla anlamak ve anlatmak için sanatçıların kişilik özelliklerinden, fikirlerinden de faydalanırlar. Sanatçının kişilik özelliklerini anlamak için hayatı, fikirlerini anlamak için de benimsediği dünya görüşü araştırılır ve bu bilgiler ışığında metne bakılır. Yine, tam tersi bir yoldan gidilerek, eserlerdeki izlerden hareketle sanatçıların ruh haline dair çıkarımlarda da bulunulur. Çünkü bu iki unsurun (sanatçı-eser) karşılıklı olarak birbirini açıkladığı düşünülür; bazen eseri anlamak için yazara, bazen de yazarı anlamak için esere bakılır.

Örneğin Tefik Fikret'in şiirlerinde aşk duygusunun eksikliği, sanatçının evli olması ve eşine son derece sadık bir kişi olmasıyla izah edilebildiği gibi, sanatçının bir fikir adamı olmasıyla da izah edilebilir. "Gayya-yı Vücut" şiirindeki karamsarlık, sanatçının ülkesinin içinde bulunduğu durumla ilgili görülebilir ya da Tarih-i Kadim'de dile getirilen hususların onun dünya görüşüne dair ipuçlarıyla dolu olduğu söylenebilir.

Sanatçıların hayat hikayeleri, yaşanan olaylar anlamında (annenin ya da babanın vefatı gibi) benzerlikler gösterse de tamamen o sanatçılara has bir seyir izler; ancak fikirler çoğunlukla ortakır: Marksizm, İslamiyet, milliyetçilik vb. görüşler, sanatçıların bütün yaşamlarına hatta bazı durumlarda ölümden sonrasıyla ilgili görüşlerine de etki ettiği gibi, ister istemez, eserlerinde de bu görüşlerden izler vardır. Marksizm ya da İslamiyet'le ilgili hiçbir bilgi sahibi olmayan bir insanın, Nazım Hikmet'in ya da Sezai Karakoç'un şiirinden çıkaracağı sonuçlar, bu konularla ilgili bilgiye sahip olanlardan elbette farklı olacaktır.

Bu nedenle, bir edebiyat araştırmacısı, ele aldığı sanatçıyı etkileyen bir görüş hakkında ortalama üstü bir fikre sahiptir/sahip olmalıdır ki satır aralarında bu görüşe yapılan atıfları fark etsin ve sanatçının anlatmak istediğini okura tam olarak aktarabilsin.

Bu yazıda, edebiyat tarihimizde önemli yerler edinmiş olan Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Mehmet Emin Yurdakul, Rıza Tefik Bölükbaşı, Ahmet Rasim, Hüseyin Cahit Yalçın ve Ziya Gökalp, Reşat Nuri Güntekin, Memduh Şevket Esendal ve Mithat Cemal Kuntay'ı etkileyen bir dünya görüşü ya da yaşam biçiminden bahsedilecektir: Masonluk.

Konuyla ilgili bilgi verilmeden önce, çalışmanın metodolojisine dair bir açıklama yapılması gerekmektedir. Çünkü "masonluk", dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de herhangi bir kanıt, veriye dayanmayan çok fazla komplo teorisine konu olmuştur. Bu nedenle, nesnel bir bakış açısıyla yazılan çalışmada olabildiğince az yorum yapılacak, çalışmanın temel çıkış noktası olan "bilgi verme" niyeti gözden uzak tutulmayacaktır. Ayrıca çalışmanın sadece elde edilen bilgilerin tasnif edilmesinden ibaret olduğu ve araştırmacının tarafsız bir pozisyonda olduğu unutulmamalıdır.

Çalışmada öncelikle "masonluk"un ne olduğu "Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Mason Locasının Araştırma ve Yayın Organıdır." üst başlığıyla yayımlanmış olan Mimar Sinan dergisindeki yazılardan ortaya çıkarılan sonuçlarla izah edilmeye çalışılacak, daha sonra Mimar Sinan dergisinde yukarıda ismi

zikredilen sanatçılarımızın nasıl yer aldığı, masonlar açısından bu sanatçıların değeri ve önemi ortaya konmaya çalışılacaktır.

A. MASONLUK NEDİR?

Masonluk, her ne kadar tarifinin çok zor olduğu ifade etse de, bir mason tarafından şöyle tarif edilir: “Masonluk bilimsel, sosyal ve ahlâki görüş ve telkinleri ile, olumlu ve olgun çalışmaları ile bir kültür; derin ve zor felsefesi ile de fikir kurumu ve hareketidir. Çalışmalarında insanı ve evrensel ahlâk prensiplerini empoze eden estetik bir terbiye kurumudur. Bu güzelliğin yanında aynı zamanda, boş inanç ve taassub ile bencil ve çıkarıcı duygular ile de savaşılan sosyal bir kurumdur. Masonluk bu geniş ideali ile kuramsaldır. Ancak hiçbir din, mezhep, tarikatle ve siyasi bir kurum veya kuruluş ile hiçbir bağı yoktur.” (Hakman, 1995, s. 51-52).

Masonluğun kökenleri konusunda birbirinden farklı izahlar olsa da (Türe, 2016, s. 1-5), masonluğun, temelde, duvarcı (İng. mason) ustalarının kurduğu bir meslek birliğinden doğduğu söylenebilir. Çeltikçi, bu meslek birliğinin, İslam kültürü içinde kendisine yer bulan “Ahilik” benzeri bir örgüt olduğunu iddia eder:

“Tıpkı Orta Çağ Avrupa Masonları gibi, Ahilerden birisi bir yerden başka bir yere gidince, oradaki Ahî teşkilâtına uğrayınca, kendisine gerekli yardım yapılır, iş varsa iş sağlanır, yoksa başka nerede iş bulabileceği hususunda tavsiyelerde bulunulur ve kaldığı süre içinde izaz ve ikram görürdü. Ahilerden olanlar meslek haysiyetini en yüksek seviyede tutmak için elinden geleni yapardı. Bunlar birbirlerini, yine tıpkı Orta Çağ Operatif Masonları gibi, bazı işaretler ve kelimelerle tanırlar ve tanışırlardı.” (1966, s. 28).

İnşa eden, amelî, operatif bir yan taşıyan bu meslek birliğinin içine zamanla farklı meslek dallarından insanların da dahil olmasıyla bu meslek birliği, “1717 yılında Londra’da” (Kardam, 1967, s. 17) ilk locanın kurulmasıyla düşünsel (spekülatif) bir yan kazandı ve operatif dönemlerden kalan bazı uygulamalar bu dönemde de devam ettirildi. Yukarıdaki alıntıda da ifade edildiği gibi, operatif masonların birbirlerini tanımak için bazı işaretler kullanması, spekülatif dönemde de masonların bu tür işaretler, semboller kullanmaları sonucunu doğurmuştu. Yine, bir mesleğe ait sırların saklanması, korunması, gizlenmesi; spekülatif dönemde masonlukla ilgili bilgilerin gizlenmesi sonucunu doğurmuştu. Bunun en belirgin yöntemlerinden biri de semboller kullanarak bir alegori örtüsü oluşturmaktı ki temelde duvarcıların kurduğu bir meslek örgütü olmalarından dolayı bu sembollerin bazıları gönye, pergel, çekiç, şakül gibi inşa etmekle ilgili araçlardır.

Esasında tarih boyunca, İslam kültürünün içindeki Ahilik gibi, bu türden birçok esnaf ve zanaatkâr örgütlenmesi var olagelmıştır. (Türe, 2016, s. 2-3). Bu örgütlenmelerde üyeler birbirlerine destek olur, yardıma muhtaç olanlar için de belirli bir para, örgüt içinde tutulurdu. İşte masonluk da bir anlamda bu türden bir örgüt olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Ancak diğerlerinden farklı olarak, bu defa, belirli bir sanat, meslek, zanaat dalına has olarak değil bütün insanların dahil olabileceği bir tür fikir kulübü olarak tesis edilmiş ve günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Bu devamlılığın sağlanması için masonlar, koydukları kurallara, adetlerine karşı son derece muhafazakâr bir tutum içinde olmuşlardır. Örneğin kadın üye kabul edilmemesi konusu, istisnaları olabilese de masonların titizlikle uyguladıkları bir kuraldır. Yine masonluğa kabul, yani tekris, töreninde uygulanacak ritüeller, bu ritüellerdeki kullanılacak ayinsel, sembolik eşyalar ve sözcükler konusunda da benzer bir korumacı tutum sergilemişlerdir.

Bilindiği üzere, Ahilik, sadece maddi konularda birbirlerine destek olan insanların bir araya geldiği bir yapı değildir. Ahilik'in içinde iyi, doğru, düzgün bir esnaf, insan olmak için yapılması gerekenleri vaaz eden bir yan da vardır. Bu anlamda Ahilik'in kendisine göre bir "örnek insan" prototipi olduğu söylenebilir. Benzer şekilde, operatif zamanlarda, iyi bir usta ve insan olmakla ilgili düşünceler, spekülâtif zamanlarda bir "mason" prototipinin oluşmasını sağlamıştır. Bu prototipin "erdemli bir birey"i tarif ettiğini düşünen masonlar, bu özellikleri nedeniyle sadece kendilerini değil tüm toplumu da düşündüklerini iddia ederler. Bu düşünce biçiminin bir sonucu olarak masonların, yaşadıkları ülkelerin sorunlarıyla da ilgilenmeyi kendilerine görev edindikleri söylenebilir.

Masonlar, bir anlamda, yukarıda bahsi geçen "prototip" in ve öğretilerinin sınırlarını çizmek için "landmark" isimli bir kavram üzerinde durmuşlardır; ancak bu kavram bütün dünya masonlarının riayet edeceği bir kurallar listesi, bir "manifesto" olmaktan son derece uzak kalmıştır. Değişik zamanlarda, değişik kişiler tarafından değişik landmark listeleri yayınlanması bu durumun en belirgin göstergesidir. Aşağıda, masonluğun ilkeleri anlamında bir fikir de vermesi açısından, iki landmark listesinin karşılaştırmasına dair bir tablo yer almaktadır:

Tablo 1. İki landmark listesinin karşılaştırılması

MINNESOTA, 1856	MACKEY, 1858
1. Kötülüğü cezalandıracak, erdemi ödüllendirecek Yüce Varlığa, Evrenin Ulu Mimarına, iman. (karşılığı yok) (karşılığı yok)	19. Tanrıya Evrenin Ulu Mimarı olarak iman etme. 20. Gelecek hayatta dirileceğine inanma. 21. Yasanın Kitabı her Locanın mefruşatının zorunlu bir parçası olmalıdır.
2. Ahlâk yasasına uyma, hukuka ve devlete itaat.	(karşılığı yok)
3. Masonik yasa ve otoriteye itaat.	17. Her Hürmason ikamet ettiği yerdeki masonik Jüridiksiyonun yasa ve kurallarına itaat etmekle yükümlüdür.
4. Eski York Riti sisteminin ritleri ve törenleri (yazı dilinde olmayanlar da dahil) kaldırılamaz.	1. Tanışma usûlleri. 2. Sembolik Masonluğun üç dereceye ayrılması. 3. Üçüncü derecenin efsanesi. 24. Bir Spekülâtif Bilimin bir Operatif Sanat üzerine kurulmuş olması.
5. Masonlar arasında kavga ve dava, Masonluk yasa ve kurallarına aykırıdır.	(karşılığı yok)
6. Muhtaç her masonun, dulunun ve yetiminin, yardım istemek hakkıdır, varlığının yardım etmesi de görevidir.	(karşılığı yok) (Taraftından eklenmiştir. T.Y.)
7. Masonik eğitim Masonların karşılıklı hak ve görevidir.	(karşılığı yok) (Taraftından eklenmiştir. T.Y.)
8. Masonik ziyaret mutlak bir hak ve görevidir.	14. Her Masonun muntazam her Locayı ziyaret edip oturabilme hakkı. 15. Kardeşlerce tanınmayan hiçbir ziyaretçinin Locaya alınmayacağı.
9. Mason olan erkekler, olgun yaşta, hür doğmuş, iyi itibarlı, fiziken kusursuz, uzuvları tam olacak, hadım olmayacaktır. (karşılığı yok)	18. Tekris edilebilecek Aday, erkek, sakatlığı bulunmayan, hür doğmuş, ergin yaşta olmalıdır. 4. Kardeşliğin bir Büyük Üstad tarafından yönetilmesi.

	5. Büyük Üstadın Mesleğin her toplantısına başkanlık etme imtiyazı. 6. Büyük Üstadın istediği zaman derece tevcih etme imtiyazı. 7. Büyük Üstadın Loca Açma ve devam ettirme imtiyazı.
21. Eski Masonluk Mesleği ile ilgili bütün konularda Büyük Loca kendi sınırları içinde tek ve en üstün kuvvettir. 23. Büyük Üstadı her yıl Büyük Loca seçer. 24. Görevliler ve temsilcilerinden oluşan Büyük Loca Jüridiksiyonu içindeki Masonlukla ilgili konuları gözden geçirmek üzere en az yılda bir defa toplanmalıdır. 25. Büyük Locanın ve ona bağlı locaların görevlileri Üstad Mason olmalıdır.	(karşılığı yok)
10. Büyük Üstad istediğini Mason yapabilir; bu konuda localara istisnai uygulama izni verebilir. Aksi halde, aday, günü belli toplantıda teklif edilmeli, gizli skrutende ittifakla seçilmeli, giriş rakamını ödemeli, belli günde de kabul edilmelidir.	8. Büyük Üstadın istediğini doğrudan Mason yapma imtiyazı.
11. Her Masonun bir Locaya üye olması görevidir. 12. Herhangi bir Loca üyesi olmayan bir mason, masonik cezaı hak eder.	9. Masonların Localarda toplanma gereği.
13. Beratlı her Locanın Üstadı ve Nazırları, Büyük Locanın, temsilcileri ve üyesidirler.	10. Locanın bir Üstad ve iki Nazırla yönetilmesi.
20. Beratlı Her Locanın Büyük Locada Temsil edilmesi görev ve hakdır.	12. Her Masonun Mesleğinin bütün genel toplantılarında temsil edilme hakkı.
14. Ancak Nazır olarak görev yapmış bir Üstad Mason Üstad seçilebilir.	(karşılığı yok)
15. Her masonu ancak onunla eşit olanlar yargılayabilir; Loca Üstadını Locası yargılayamaz, ya da düzenli teş (cümle burada kesilmiştir. T.Y.)	22. Bütün Masonların eşitliği.
16. Bir mason, Üstadın ya da yokluğunda makamına geçmiş Nazırın kararının temyizini isteyemez. 22. Büyük Üstad, vekili ya da yerine bu görevi yapan Nazırın kararını temyizi istenemez. 18. Büyük Loca tarafından masonluk haklarının iadesi loca üyeliği hakkını vermez.	13. Her Masonun Loca kardeşlerinin kararma karşı Büyük Loca ya da Masonların genel toplantısı nezdinde temyiz yoluna başvurma hakkı.
17. Düzensiz (clandestine) ya da ihraç edilmiş bir masonla masonik temas görevin suistimalidir ve masonik yasaya aykırı davranıştır.	(karşılığı yok)
19. Bir Locanın bir yılı aşkın toplanmaması beratını kaybetme nedenidir.	(karşılığı yok)
(karşılığı yok)	16. Hiçbir Loca başka bir Locanın işine karışamaz.
(karşılığı yok)	1. Toplanan her Locanın haricilere kapalı olması. 23. Sır saklama,
26. Locada dinî ya da politik konular tartışılmaz; böyle bir konuyu teklif eden hakkında Locası disiplin cezası uygular.	(karşılığı yok)
(karşılığı yok)	25. Bu landmarklar değiştirilemez, eksiltilemez, bunlara ilâve yapılamaz.

Kaynak: Koray, 1992, s. 51-54.

“Landmark”lar söz konusu olduğunda bile tam bir birlik içinde olunamamasının sebebi, masonluğun aslında tek bir merkezden yönetilen bir kurum olmamasıdır. Bu nedenle değişik anlayışta olan çeşitli mason localarının varlığından söz edilebilir. Hatta birbirleriyle rekabet halinde olan localar bile tarihi süreç içinde var olabilmıştır. Bu ayrılıklar nedeniyle aslında, değişik localarda farklı landmark’lar üzerinden bir anlayış birliği oluşturulduğu söylenebilir.

Çalışmaya konu olan dergi, Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası'nın yayın organıdır. Dolayısıyla bu Loca'nın görüşlerini, bir anlamda landmark'larını temsil eden yazılara yer verildiği düşünülebilir.

Derginin 142. sayısında yayımlanan "Masonluk Nedir?" isimli yazıda, Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası'nın bir anlamda landmark'ları şöyle sıralanmıştır:

"Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası aşağıdaki hususları temel ilkeleri kabul eder:

1.Masonluk, Yüce Varlık'a inanan bir Kardeşlik Kurumudur. Masonluk çalışmalarını Hakikatin araştırılması yolunda yoğunlaştırır.

2.Bütün insanlar arasında, sevgi, hoşgörü ve Kardeşliğin kurulmasını hedefleyen Masonluk, tüm insanların özgürlük, barış, adalet ve huzur içinde gelişmesini amaçlar.

3.Masonluk, tüm insanlar için ortak bir insanlık ülküsünün gerekliliğini kabul eder. Bu ülkünün gerçekleştirilmesi için şu noktaları önemli sayar:

- insanlar arasında sevgi, saygı ve hoşgörü -insanın temel hak ve özgürlüklerine saygı- insanın ahlaki sorumluluğu

- insanlar arasında hak ve vazife eşitliği

- insanlar arasında evrensel kardeşlik-bilimsel gelişme

4.Masonluk, vicdan, inanç ve düşünce özgürlüğünü temel hak olarak kabul eder.

5. Masonlar, birer vatandaş olarak ülkelerinin yasalarına uymak ve vatanlarına sadakat ve şerefle hizmet etmek zorundadır. Masonlar için ülkelerinin bağımsızlığı kutsaldır.

6. Masonlar için çalışmak, bir hak ve bir görevdir. Masonlar, insanlığa yararlı eserler meydana getiren beden ve fikir işçiliğini aynı derecede onurlu sayarlar.

7. Masonlar, Loca adı verilen birimler halinde çalışırlar. Loca, insan hırslarının giremeyeceği tarafsız ve huzurlu bir ortamdır. Localarda din ve politika tartışmaları yapılamaz.

8. Masonluk, üyeleri arasında din, mezhep, ırk, dil, inanç, unvan ve makam ayrımı yapmaz. Üyelerini inançlı, özgür, iyi ahlaklı, namuslu, şerefli, haysiyetli ve aydın erkekler arasından seçer. Hiçbir inancı ve ülküsü olmayanları arasına kabul etmez.

9. Masonun amacı her bakımdan gelişmiş bir insan olmaktır. Her Mason bu amaca, aklın rehberliğinde ve sevgi, hoşgörü, güzellik ve kardeşlik duygularını arındırarak ulaşmaya çalışır.

10. Masonluk, hiç kimseyi Mason olması için hiçbir zaman ve hiçbir şekilde zorlamaz. Mason sıfatını kazananlar, gerek duymaları durumunda üyelikten ayrılmakta serbesttir.

11. Masonluğun amacı her Masonun kendini geliştirebileceği ideal bir ortam yaratmaktır. Bu çerçevede Masonluk, toplumsal değil, bireysel bir öğretilir. Üyelerini toplu ya da tek tek, bir kanaat veya

fikri kabul etmeye ve açıklamaya asla zorlamaz. Her Mason, bu temel ilkeler ışığında izleyeceği yolu, kendi aklı ve vicdanıyla saptar.

12. Masonluk, bu ilkeleri benimseyip kabul eden ve bu amaçlara kendini adanmak isteyen insanların çabalarını bir araya getirir." (Koray, 2007, s. 38-39).

Masonlar arasında bir de "muntazam-gayrı muntazam" şeklinde bir ayırmadan söz edilebilir. Bu ayırım başka bir büyük loca tarafından tanınmakla ilgilidir. Hatta bu nedenle 1965 yılına kadar Türk masonluğunun bir bakıma "gayrı-muntazam" bir şekilde çalışmalarını yürüttüğü söylenebilir. Türk masonluk tarihi, bu kapsamda, "Türkiye'de Masonluk" (Umur, 1999, s. 7-18) isimli yazıdan edinilen bilgilerle özetlenecek olursa: Türkiye'de masonluk tarihi, genel itibarıyla 6 döneme ayrılmıştır. Birinci dönem, 1738 yılında ilk locaların görülmesiyle 1826 yılında Vaka-i Hariye olayında Yeniçeriliğin kaldırılması olayları sırasında masonluğun bir tür Bektaşilik sayılması nedeniyle kapatılması arasındaki dönemdir. İkinci dönem, 1826 yılında 1856 Kırım Savaşı'na kadarki olan dönemdir ki bu dönemde herhangi bir masonik çalışmaya dair bir iz yoktur. Üçüncü dönem Kırım Savaşı'ndan sonra masonik çalışmaların yoğunlaştığı 1856-1876 arası dönemdir ki kimi kaynaklarda, aşağı yukarı, Tanzimat Edebiyatı'nın ilk devresine tekabül eder. Dördüncü dönem, bir anlamda II. Abdülhamit devridir: 1876-1908. Bu dönemde II. Abdülhamit, masonluğu yasaklamamış; hatta bazı toplantılarına başış bile göndermiştir. Ancak II. Abdülhamit'in masonluğa karşı mesafeli olduğu, masonların yer altına inerek çalışmalarını gizli bir şekilde yürütmemesi ve masonluğu yasaklayarak Batı'nın tepkisinin çekmemek için çalışmalarına müsaade ettiği söylenebilir. Beşinci dönem, 1908'den masonluğun uykuya daldığı 1935 yılları arasını kapsar ki İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf yönetimleri sırasında, Türk masonluğu tarihinde, masonların en rahat hareket ettiği dönemin bu dönem olduğu söylenebilir. Altıncı dönem 1935 yılında, resmen olmasa da masonlardan çalışmalarını sonlandırmalarının istenmesiyle başlar, 1948 yılında tekrar faaliyete geçme izni almalarıyla sona erer. Yedinci dönem, 1948-1965 yılları arasında Türk masonlarının kendi iç meseleleriyle uğraşması, nihayetinde müstakil bir Büyük Loca kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Sekizinci dönem, Türk masonluğunun "muntazam" olmak için yürüttüğü çalışmalarla ve nihayetinde 1965 yılında Dünya masonluğu tarafından tanınmasıyla sonuçlanan 1956-1966 arasındaki dönemdir. 1965'ten günümüze kadar olan dokuzuncu ve son dönem de masonluğun kendi açılarından kendilerini "muntazam" gördükleri iki ayrı gruba ayrıldıkları dönemdir.¹

B. MİMAR SİNAN DERGİSİNDE BAHSİ GEÇEN TÜRK EDEBİYATÇILAR

Bu başlık altında, Mimar Sinan dergisinde, açıkça mason olduğu ifade edilerek hakkında yazı yazılmış, adı geçmiş sanatçıların dergide nasıl ele alındığına dair bilgiler verilecektir.

1. Şinasi

Şinasi'nin mason olduğunun açıkça ifade edildiği ilk yazı, derginin 10. sayısındaki "İkinci Meşrutiyet Öncesinde İstanbul'da Masonluk" isimli yazıdır. (Yaşamak, 1971, s. 96) Bu yazıda Şinasi'nin, Ziya Paşa ve Namık Kemal'le birlikte, "Ser Locası"na kayıtlı masonlar arasında adı geçer. Aynı bilgi yine

¹ Masonlukla ilgili daha detaylı bilgi edinmek için, Mason üstatlarından Celil Layıktez'in internet sitesinde yer alan dergi arşivlerine bakılabilir: <https://www.celillayiktez.com/mimar-sinan-dergisi-arsivi>

104. sayıda yer alan “Türkiye Masonluk Tarihinin Ana Hatları” isimli yazıda da geçer. Derginin 15. sayısındaki “Büyük İnsan, Büyük Türk, Büyük Mason: Koca-Mustafa Reşit Paşa” isimli yazıda Şinasi’den “kardeşimiz” diye bahsedilir ve Tanzimat’ı nasıl özetlediği şiirinden örnekle gösterilir:

“Ettin âzâd bizi olmuş iken zulme esir

Cehlimiz sanki idi, kendimize bir zincir

Bir ıtıknamedir insana senin kanunun

Bildirir haddini sultana senin kanunun.” (Erginsoy, 1974, s. 104).

122. sayıda, Mithat Paşa ve Agâh Efendi gibi kendisinin de mason olduğu ifade edilir ve bu üç kişi hakkında şu değerlendirmelerde bulunulur:

“Konuşmayı yapan Mithat Paşa'dır. Şinasi ve Agâh Efendi de oradadır. Her üçü de masondur. Agâh Efendi, Şinasi ile birlikte *Tercüman-ı Ahval* Gazetesini çıkarmaktadır. Mithat Paşa gibi diğer Kardeşlerimiz de İmparatorluk çökmeden ya da yabancılar tarafından parçalanmadan önce, birşeyler yapılması ve Meşrutiyetin kurulması konusunda her türlü çabayı göstermektedirler.” (Kapyalı, 2001, s. 80).

130. sayıda yer alan, “Osmanlı Masonları Üzerine, İlk Anayasamızla İlgili Bir Tarihçe” adlı yazıda, “[B]ütün Genç Osmanlıların hürriyetin insanın en doğal hakkı olduğu konusunda ve çeşitli edebi türlerde çok sayıda yazıları vardır. Kardeşimiz Şinasi'nin şiirleri ise, masonik alegoriden esinlenen ve zamana göre yürek isteyen dizelerle doludur.” (Kapyalı, 2003, s. 92) denilerek şu mısralara yer verilir:

“Şem'idir kalbimizin can ile mâl ü namus

Hıfz için bâd-ı sitemden olur adlin fanus

(Can, mal ve namus kalbimizin mumudur. Senin adaletin onu zulüm rüzgârından korumak için var olmalı)

Bir ıtık-nâmedir insana senin kanunun

Bildirir haddini Sultana senin kanunun

(Senin kanunun insan için bir hürriyet belgesidir. Senin kanunun Sultana haddinin sınırlarını bildirir)”

Bu mısralardaki “masonik alegori” tabiriyle kasıt, yukarıda da ifade edildiği gibi, masonların bazı bilgileri semboller aracılığıyla ifade etmeleri olmalıdır. Öte yandan bu durum, mason olmayan kişilerin anlamayacağı bazı şifreler yoksa, tek başına, şiirde mecaz kullanımının “masonik” bir yol olduğu anlamına gelmemelidir. Ancak, şiirde, masonların kendilerinin ifade ettiği şekliyle söylenecek olursa, despotizmden uzaklaşmakla ilgili tematik bir yan olduğu da açıktır.

2. Ziya Paşa

Ziya Paşa'nın mason olduğu, ilk defa, Şinasi başlığında ifade edildiği gibi, Ser Locası'na kayıtlı isimler arasında sayılmasıyla dile getirilmiştir. Ancak Şinasi'den farklı olarak Ziya Paşa'nın masonik çalışmalar konusunda Şinasi'den çok daha fazla ön planda olduğu açıktır:

“Sultan Murad’ın tekrisi meselesinde Ziya Paşa’nın âmil olması muhtemeldir buyurulmuş. Bu, bir tarihî hakikattir... Şöyle ki, Sultan Murad ve Şehzade Yusuf İzzettin Efendilere hocalık yapan Ziya Paşa, Sultan Murad’a tam bir masonik felsefe zerk edebilmiş ve bundan sonra tekrisini yapmıştır. Yusuf İzzettin Efendiye de teklif vâki olduğu halde her nedense ictinab etmiştir. Namık Kemal’in tekrisi de bunu müteakip yapılmıştır. Bilâhara Sultan Murad’ın masonluğa intisabında Ziya Paşa’nın âmil olduğunu haber alan Abdülhamid, cülusu sırasında şart olarak ileri sürüldüğü halde, Ziya Paşa’nın başkâtipliğe tâyininden sarfınazar etmiş ve malûm olan şekilde Paşayı muhitinden uzaklaştırmıştır.” (Suner, 2003, s. 45-46).

Ziya Paşa’nın üstat derecesinde mason olduğunu ve V. Murad’ın Mason olmasında önemli etkisi olduğunu teyit eden Nurullah Çetin (2006, s.134), Ziya Paşa’nın masonluğa girişini şu şekilde olmuş olabileceğini düşünmüştür: “Büyük bir ihtimalle Abdülmecid – V. Murad arası dönemde Osmanlı sarayında hekimlik yapan İtalyan Dr. Capoléon’un etkisiyle Masonluk düşüncelerini benimsemiş. Masonlarla irtibatı Avrupa’da da devam etmiş.” (2006, s. 137).

Ziya Paşa’nın; Mithat Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Dr. Besim Ömer Paşa gibi masonlarla birlikte, Mustafa Reşit Paşa’nın “bir fikir yuvası” haline gelen yalısında yapılan toplantılara katıldığı (Kapyalı, 2003, s. 90), askeri bir darbeyle tahtından indirilen Abdülaziz’in yerine mason olan V. Murat’ın tahta geçmesi için, Namık Kemal ve Mithat Paşa gibi aydınlarla birlikte, orduyu da yanına alarak “ülkeyi aydınlıklara kavuşturmak için can[ın] ortaya koymaktan” kaçınmadığı (Kapyalı, 2004, s. 61-62), hepsi de mason olan Ali Suavi, Ebuzziya Tevfik, Namık Kemal, Ayetullah Bey, Çaylak Tevfik ile birlikte V. Murat’ın Fikirtepe’de bulunan evinde 1876 Anayasası’nın hazırlığı çalışmalarına katıldığı (Kapyalı, 2001, s.86), yine mason olan Fazıl Paşa’dan (Kapyalı, 2003, s. 89) aldığı destekle Avrupa’da faaliyetler yürüttüğü (Kapyalı, 2001, s. 79) Mimar Sinan dergisinde dile getirilen hususlardır.

Ziya Paşa’nın aşağıdaki mısraları ise, “Masonik Şiirler” başlıklı yazıda geçmiştir:

“Âdem olanın hayr olur âdemlere kasdı
 İnsanlığa insanda budur işte delâlet
 İnsan ana derler ki ide kalb-i rakiki
 Âlâmı beni nev’i ile kesb-i melâlet
 Âdem ana derler ki garazdan ola salim
 Nefsinde dahi eyleye icra-yı adalet
 Sâdık görünür kisvede erbâb-ı hiyânet
 Mürşit sanılır vehlede eshab-ı dalâlet
 Ekser kişinin suretine siyreti uymaz
 Ya Rab bu ne hikmettir ilâhî bu ne halet
 İnsana sadakat yakışır görse de ikrah

Yardımcısıdır doğruların hazret-i Allah.” (Kaplancalı, 1980, s. 42).

Bu şiirin “masonik” olarak nitelendirilmesinin sebebi, Şinasi başlığında da ifade edildiği gibi mason olmayanların anlamayacağı bazı şifreler yok ise, daha iyi bir insan olmak için nasıl bir bakış açısına sahip olmak, nasıl davranmak, neler yapmak gerektiğiyle ilgili “etik” tavsiyeler içermesinden dolayı olmalıdır. Çünkü masonların kendi metinlerinde, bu tür konularda etik bir duruşu tavsiye ettikleri görülmektedir.

3. Namık Kemal

Namık Kemal dergide, Rıza Tevfik’le birlikte ismi en çok anılan, en değerli görülen masonlardandır. Namık Kemal’in masonluğuna dair ilk bilgi, kendisinin Ser Locası’na kayıtlı olduğuna dairdir. Ancak derginin içinde birçok yazıda (Gündoğdu, 1998, s. 26; Suner, 2003, s. 45; Tunçel, 1987, s. 6), kendisinin Proodos isimli Loca’da tekeris olduğu ve orada kayıtlı olduğu yazılıdır. Hatta Namık Kemal’in bu Loca’da, 24 Şubat 1872’de tekeris edilerek mason olduğu bilgisine dahi yer verilir (Umur, 1976, s. 32). Namık Kemal’in bir de Progress isimli Loca’ya 1873 senesinin sonbaharında girdiğine, bunun vesikalarla kanıtlanabilir durumda olduğunu ifade eden bir yazı vardır. (İpekçi & Örs, 1973, s. 11). Bu durum, masonların birden fazla Loca’ya kayıtlı olabilmeleri nedeniyle ortaya çıkmış olabilir.

Namık Kemal, yukarıda ifade edildiği gibi, Ziya Paşa ile birlikte, mason idealleri uğrunda çalışmıştır. Bu idealler, masonların da kendilerine çok yakın gördükleri Fransız İhtilali’nden kaynağını alan “eşitlik, adalet, özgürlük” gibi kavramlarla ilişkiliydi. Bu noktada, bu aydınların mason oldukları için mi bu idealler peşinde koştukları, yoksa bu ideallerin mi kendilerini masonluk yoluna soktuğu sorusu akla gelebilir. Bu konuda, Paul Dummont, şu yorumu yapmıştır: “... Namık Kemal, Prens Mustafa Fazıl ve daha niceleri, fran mason olmasalardı, etki ve faaliyetleri değişecek başka türlü mü olacaktı. Muhtemelen hayır. Savundukları fikirleri, benimsedikleri, seçtikleri siyasi ekonomik ve sosyal düşünceler bir süreden beri ortalıkta geziyordu. Fakat Fran mason olmaları tuttıkları yolun seçiminde kendilerine yardımcı olmuştur.” (Tunçel, 1987, s. 25). Polat ise bu durumu, şöyle izah eder: “Namık Kemal’in, uğrunda bütün yaşamını feda ettiği özlem ve fikirlere böylesine uygun bir amaç taşıyan bir harekete katılmasında, şaşılacak bir şey yoktur. Namık Kemal’i sadece masonik ideolojinin bir parçası olarak görmek tabii ki yersizdir. Ancak onun yazılarında aktardığı konular ile aynı dönemde Masonların ilgilendikleri temaların çarpıcı benzerliği dikkat çekicidir; ilerleme, özgürlük, adalet, demokrasi ve vatan.” (2004, s. 74-75).

Türkolog Irène Mélikoff, bu ideolojik yakınlıklar dışında, Namık Kemal'in Bektaşî kökenlerinin de mason olmasında kolaylaştırıcı bir etken olduğunu ifade eder: "Namık Kemal bir Bektaşî aileden geliyordu. 1826'dan beri gizliliğe çekilmiş bulunan Bektaşî tarikatı, "Liberalism, non-conformism, antichlerichalism" (Özgürlükçülük, kural-dışıcılık, din-adamları sınıfına karşı oluş) gibi aynı emelleri paylaştıkları Far-masonlardan büyük destek alacaktır. Far-masonlarla Bektaşîlerin ilişkileri şüphe yok,

daha önceleri başlamış olmakla birlikte, yoğun katılımları 1867'den sonra Doğu Birliği, kapılarını Müslümanlara açtığı zaman oldu." (2008, s. 230).²

4. Ahmet Mithat Efendi

Ahmet Mithat Efendi, derginin 6. sayısında "Tanınmış Büyük Masonlar" bölümünde kendisine yer bulmasına rağmen bu incelemede onun masonluk yolunda yaptığı çalışmalarından hemen hemen hiç bahsedilmemiş; edebi hayatı ele alınmıştır. Ayrıca, Ahmet Mithat Efendi, diğer "kardeşleri" gibi "Meşrutiyet yolunda" büyük bedeller ödememiş, hatta II. Abdülhamid'le, diğer kardeşleri gibi, büyük çatışmalar yaşamamıştır. Ancak 130. sayıda kendisiyle ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunulmuştur:

"Batı Medeniyeti ile Osmanlı değerleri arasında en ayrıntılı karşılaştırmayı yapan Kardeşimiz Ahmet Mithat Efendi olmuştur. Onun gazete ve dergi makaleleri ve ders kitapları dışındaki yüzden fazla eseri arasında, bu sorunlardan söz etmediği kitabı hemen hemen yok gibidir. Özellikle de siyasi konuların karmaşıklığının yoğunlaştığı II. Abdülhamit saltanat yıllarında Ahmet Mithat'ın roman, öykü ve ansiklopedik bilgi veren didaktik kitapları, Batı medeniyeti ve Doğu gerçekleri üzerinde zengin bir dokümantasyon sergiler. Bir aydınlanma yolunda mücadele veren ve bu yolda belirli çağdaş bir hedef uğruna toplumu yönlendirmek için aynı hedefe yönelen, toplumun refahı ve mutluluğu uğruna sürgünleri, zindanları ve hatta ölümü göze alan bu Kardeşlerimizi gururla anar, eserleriyle övünürüz. Onların masonik yaşamının içe dönük tartışmalarla, kırgınlıklarla değil, tarihin de desteğini almış büyük başarıların yaratılması çabalarıyla geçtiğini görürüz." (Kapyalı, 2003, s. 93).

5. Ahmet Vefik Paşa

Ahmet Vefik Paşa'nın mason olduğuna dair ilk bilgi 10. sayıdaki "İkinci Meşrutiyet Öncesinde İstanbul'da Masonluk" isimli yazıda SER Locasına kayıtlı olduğudur. Mustafa Reşit Paşa'nın Balta Limanı'ndaki yalısındaki sohbetlere katıldığı yazının dipnotunda da bu bilgi yer alır. (Kapyalı, 2003, s. 90). Ancak iki ayrı yazıda, (Kapyalı, 2004, s. 63), (Arslan & Özen, 2012, s. 47) kendisinin Proodos locasına kayıtlı olduğunun belgeli olduğu da ifade edilmiştir.

6. Ahmet Rasim

Ahmet Rasim'i, yazının konusu açısından, şimdiye kadar ele alınan edebiyatçılardan ayıran en önemli fark, kendisinin 11 Nisan 1924 Cuma günü yapılan tekris (masonluğa kabul ediliş) töreni zabıtlarının yazılı olarak dergide yayınlanmasıdır. (Umur, 1977, s. 73-76) Yine derginin aynı sayısında "Ünlü Masonlar" bölümünde de kendisine yer verilmiştir.

7. Mehmet Emin Yurdakul

Yurdakul derginin 4. sayısındaki "Tanınmış Büyük Masonlar" bölümünde ele alınmıştır. Bu bölümde kendisi sık sık "büyük Türk masonu" olarak ifade edilmiştir. Bölümde kendisinin hayatı ve sanatı ele alınmış, şiirlerinden örnekler verilmiştir. Aşağıdaki mısraları, "Büyük Türk masonu Mehmet Emin Yurdakul, insanlığın bir gün nura kavuşacağına olan imanını hiçbir zaman yitirmemiş ve

² Bu bilgilere, Azmi Özcan'ın da, İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "Masonluk" maddesinde Namık Kemal'in Mason olduğunu yazması da eklenebilir (2003, s. 98).

tükenmiyen güvenini ‘Benim Rüyam!’ başlıklı şiirinde şu duygu ile dile getirmiştir.” ifadeleriyle okura sunulmuştur:

“Ben doğacak dünyaları bir sert kaya üstünden

Amerika kâşifinin gözleriyle görürüm.

‘Milletleri Gömdük’ diyen asırların önünden

Girdapları tahkir eden yıldız gibi yürürüm!” (?³, 1967, s. 107-108).

Yukarıda geçen “insanlığın bir gün nura kavuşacağına olan imanını” ifadesi, insanlığın masonik idealler sayesinde/doğrultusunda ilerleyeceğini olan inanç anlamında alınabilir. Çünkü “nur” masonlarda özel anlamı olan bir sözcüktür. Dergide “Masonluğun Nur’u” adlı iki ayrı yazı olması (Temel, 1993, s. 47-50), (Gürkan, 2000, s. 85-95) masonların bu terime yükledikleri anlamı ortaya koymaktadır.

Yurdakul, derginin 24. sayısında bu defa “Ünlü Masonlar” bölümünde yer almıştır. Bölümde dikkate değer bilgi olarak dile getirilebilecek en önemli husus, Yurdakul’un 1930 yılında 32. dereceye kadar yükseldiğinin ifade edilmesidir (Erman & Umur, 1977, s. 77) ki masonlukta en yüksek derece 33’tür.

Mehmet Emin Yurdakul’un Dördüncü Türk Ocakları Kurultayı’nda masonların saf dışı bırakılmak istenmesi olayında oynadığı rol, “1909-1935 Döneminde Türkiye’de Masonluk Tarihi” isimli yazıda şöyle anlatılmıştır:

“Dördüncü Türk Ocakları Kurultayı, 1927 yılı Nisan ayında yapılacaktı. Türk Ocakları Hars heyetinden [kültür komisyonu] Devellioğlu Burhanettin ve arkadaşları, ‘gayri milli bir müesseseye mensup zevatın Milli Türk Ocaklarına intisab edemeyecekleri’ hakkında bir önerge hazırladılar. Burada kastedilen Masonluktu. Hazırlığı haber alan, Tevfik Remzi [Kazancı] ve şair Mehmet Emin [Yurdakul] önerge sahibi Devellioğlu Burhanettin’i hars odasına çağırarak kendisine Masonluk hakkında bilgi verdiler. Devellioğlu Burhanettin, arkadaşlarını da ikna ederek önergenin verilmesini önledi. Önergeyi önce hazırlayan, sonra geri alan İstanbul 1898 doğumlu Sigortacı Burhanettin (Devellioğlu), daha sonra Murat Locasına teklif edilerek 13 Mayıs 1928 tarihinde 96 matrikül numarasıyla tekeris edildi.” (Koparan, 2005, s. 55).

8. Rıza Tevfik

Rıza Tevfik, 1918 yılında Türkiye masonlarının 6. Büyük Üstadı seçildiği için (Ayan, 2008, s. 15), dergide kendisinin adının geçtiği çok sayıda yazı bulunmaktadır. Ancak masonluk içinde Büyük Üstatlık mertebesine çıkacak önemli bir yer edinen Rıza Tevfik’in ne zaman ve nerede tekeris edilip mason olduğu belirsizdir. Avrupa’da masonluğa intisap edip çalışmalarına İstanbul’da devam ettiği düşünülmektedir. (Ayan, 2008, s. 35).

³ Yazarı gizlenmiştir.

Rıza Tevfik, 1907 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girer, Meşruiyet'in ilanından sonra da 1908 yılında Edirne mebusu seçilir. (Gündoğdu, 1999, s. 22). 3 Mart 1909 tarihinde Milli bir masonluk kurmak amacıyla harekete geçen masonlar, kendisini 33. Derece Masonluk'a yükseltip 3 Mart 1909 yılında Yüksek Şura'nın tesis edilmesini sağlarlar. 1 Ağustos 1909 tarihinde de Büyük Loca kurulur ve Rıza Tevfik "Hatip" unvanıyla Büyük Loca'nın hizmetinde çalışmaya başlar. (Koparan, 2005, s. 38-40). 1910 yılında İttihat iktidarının "akıl almaz zorbalıklara kalkışmaları ve faili mechul cinayetler işlemeleri üzerine, kısa zamanda parti liderleriye arası açıl[ır] (...) 1911'de parti içi muhaliflerin oluşturduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na girip İttihat ve Terakki Fırkası'na karşı siyasi mücadelesine burada devam ed[er]." (Ayan, 2008, s. 23-24). Rıza Tevfik'in bu aşamadan sonra yapacakları Türk masonlarının eleştirilerine konu olacaktır. Çünkü Rıza Tevfik, Hürriyet ve İtilaf Fırkası içindeyken, kendisi de mason olduğu halde, İttihat ve Terakki mensupları içindeki masonların isimlerini tek tek ifşa etmiş; hatta mason olan devrin Şeyhülislamı'na "Mason değilseniz tezkip edin." şeklinde hitap etmiştir. (Layıktez, 1989, s. 9). Bu durum masonluğun tamamen siyasetin içine dahil olmasıdır ki Rıza Tevfik'in bu tür hareketleri bir yazıda şöyle değerlendirilmiştir: "33. dereceye, büyük üstadlığa kadar yükselmiş olan Rıza Tevfik'in bu davranışlarının aşırı hürriyetçi yapısından mı yoksa mason ilkelerine sadakatinden mi ileri geldiğini anlamak güçtür. Ancak herhalde lehine bir not değildir." (Tuncay, 1992, s. 16). Rıza Tevfik böylece masonluk içindeki İttihat ve Terakki Fırkası yanlılarını tasfiye etmek istemişse de bu tasarrufları yukarıda da görüldüğü üzere masonlar tarafından olumlu karşılanmamıştır. Çünkü bu tasarruflarıyla Rıza Tevfik, siyasi fikirleri nedeniyle masonları çok zor durumda bırakmıştır. İlginç olan nokta, bu başlığın başında da belirtildiği üzere bütün bu olaylara rağmen Rıza Tevfik'in 1918 yılında Büyük Üstat seçilmesidir. Bunun nasıl olduğunu açıklayan şu cümle, o dönemde masonluk ile siyasetin nasıl iç içe girdiğini göstermektedir: "Rıza Tevfik, 1918 yılında, Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti tarafından güvenilir bulunduğu ve İttihatçılara düşman olduğundan Büyük Üstat olarak Büyük Loca'nın başına getirildi." (Ayan, 2008, s. 35).

Bu siyasi olaylar dışında, Rıza Tevfik'in iki şiirinin dergideki iki ayrı yazı tarafından "masonik şiirler" olarak takdim edildikleri görülmektedir:

*"Gel Deroiş
Gel deroiş beri gel yabana gitme
Her ne arıyorsan, inan sendedir
Nefsine beyhude eziyet etme
Kâbeyse maksudun, rahman sendedir.
Gir gönül şehrine dolaş bir kere
Kıyas et ne imiş güneşle zerre
Yalnız sen kaadirsın hayrile şerre
Şerre mail isen şeytan sendedir.
Gayriden arayıp derdine çare
Ne varlık verirsin mur ile mare
Cennetten çıktınsa behey avare
Havvayı aldatan yılan sendedir.
Hey Rıza takat yok hakkı inkâra*

*Sen mahrem imişsin didarı yâra
Şimdi ağâh oldun sır ve esrara
Âlemi yaratan vicdan sendedir.”* (Kaplancalı, 1980, s. 41).

Aşağıdaki şiirden önce şöyle bir açıklama yapılmıştır: “Rıza Tevfik’in ‘Serab-ı Ömrüm’ kitabında masonlukla ilgili bir kıta yer alır; kıtada ‘Varlık! O nasıl perde ki, ardında hakikat’ sembolizma ve felsefe sözünü dile getirir. Bu sözde, ‘hakikatin üstünü gerçek (varlık) örter’ sözünü büyük bir ustalıkla yerine getirmiştir.

*Varlık! O nasıl sırr-ı hüveyda ki bilinmez!..
Varlık! O nasıl perde ki ardında hakikat!..
Varlık! O ne endişe ki bilmekle silinmez!
Varlık! O nasıl gölge, nasıl duygu, ne halet?”* (Ayan, 2008, s. 34).

9. Hüseyin Cahit Yalçın

Hüseyin Cahit Yalçın’ın adı dergide ilk defa ancak 104. sayıda geçer. “Türkiye Masonluk Tarihinin Anahatları” isimli yazıda, milli bir masonluk kurmak için toplanan Yüksek Şura’ya katılan masonlardan birinin de Hüseyin Cahit olduğu ifade edilir. (Ayan, 1997, s. 13). 130. ve 132. sayılarda bu bilgiye ayrı yazılarda tekrar yer verilir. (Suner, 2003, s. 35), (Kapyalı, 2004, s. 87). Hüseyin Cahit’in, Yüksek Şura kararıyla masonluktaki en yüksek derece olan 33. dereceye yükseltildiği bilgisine ise iki ayrı yazıda yer verilir. (Koparan, 2005, s. 38), (Mimar Sinan dergisi, 2012, s. 20). 135. sayıda, yukarıda ele alınan Rıza Tevfik ile arasındaki çekişmeye ve büyüyen polemiklere değinilmiştir. (Koparan, 2005, s. 45).

Hüseyin Cahit Yalçın, mason olduğunu açıkça ifade eden nadir edebiyatçılardanır. Yalçın, masonluğa girişini şöyle anlatır:

“Cavit, bir aralık:

‘Hazır’ dedi, ‘buraya gelmişken, seni Mason yapalım?’

Birdenbire şaşırđım:

‘Ne münasebet’ dedim. ‘Benim böyle gizli teşkilatlardan hoşlanmadığımı bilirsin . . . ’

Cavit Masonluğun insanî ve hür idealinden bahsetti. Meşrutiyet’ten evvelki zamanlarda, Meşrutiyet’i hazırlayanlar Masonluğa girmişler ve bundan memleket hesabına az çok bir fayda görmüşlerdi.

Ertesi akşam, Selanik 'te bir mason locasında masonluğa girdim. Bugün masonluğun hiçbir gizli tarafı kalmamıştır. Masonluk esrarına dair kitaplar yazılmıştır. Hatta mason olanlar bunun nasıl vukua geldiğini gazete sütunlarında hikâye bile ediyorlar. Onun için, mason locasında gördüğüm şeyleri ben de hikâye edersem bunun artık bir boşboğazlık sayılmayacağını biliyorum. Fakat, gizli tutmak için söz verdiğim bir şeyi, her ne mülahazaya müstenit olursa olsun, ifşa etmeyi ahlak hakkındaki telakkilerime uygun bulmadığım için, bu noktayı tamamen sessiz geçeceğim.” (Yalçın, 2000, s. 164). Hüseyin Cahit Yalçın yazının devamında, masonluğun o dönemde bir anlamda, masonik idealler bir tarafa bırakılarak,

kısa yoldan ikbâle kavuşmak için dahil olunan bir topluluk olduğunu fark ettiği için masonluktan uzaklaştığını ifade etmiştir.

10. Ziya Gökalp

Ziya Gökalp'in masonlar açısından önemli bir figür olduğu, derginin ilk sayısında, kendisinin görüşlerinin Türk masonluğu için örnek teşkil etmesi gerektiğini ifade eden şu cümlelerden anlaşılabilir: "Türk masonluğunun da batıdaki örnekleri gibi, müsamahalı, lâik ve düşünce hürriyetine dayalı bir reforma yönelmesinin zorunlu olduğu kanısındayız. Türk masonluğu ancak böylesine bir kişilik içinde, insancıl olduğu kadar da millî-çağdaş benliğini elde edecek, yani Ziya Gökalpçi ve Atatürkçü bir masonluk olabilecektir. Nitekim Türk masonluğunun bu temel ilkelerine önce mason Ziya Gökalp değinmiş, sonra da Atatürk, bu tabii ve jeopolitik zorunu, pratik yönden de değerlendirmiştir." (Altar, 1966, s. 63). Derginin 7. sayısında kendisine "Tanınmış Büyük Masonlar" bölümünde yer verilmişse de bu bölümde sadece kendisinin fikri ve edebi özellikleri ele alınmıştır.

Ali Canip ise Ziya Gökalp'in masonluğuyla ilgili şunları söylemiştir: "İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyetten önceki faaliyetinde Mason kulüplerinden çok faydalanmıştı. O zaman ve sonra masonluk şehirde pek yaygın bir halde idi. Öyle ki arkadaşlar içinde Ziya'dan, Ömer'den, benden başka mason olmadık kimse kalmamıştı. Biz, masonluğun insanıyetperverlik süsü altındaki kozmopolit temayülüne muhaliftik. Genç Kalemler dergisinden başka on paralık broşürler de neşretmeyi düşünmüştük. Onlardan biri olarak kaleme aldığımız 'Vatan, yalnız vatan' adlı broşür 'insanlık', 'beynelmileliyetçilik' zihniyetine ve bu arada 'masonluk'a şiddetle hücum ediyordu." (Akt. Sümer, 2015, s. 166).

11. Diğer Edebiyatçılar

Bu başlıkta, dergide bahsi geçen diğer edebiyatçılara değinilecektir. Bunlardan ilki Reşat Nuri Güntekin'dir. Güntekin derginin 20. sayısındaki "Ünlü Masonlar" bölümünde kısaca tanıtılmış ve 1921 yılında İstanbul'da Muhibban-ı Hürriyet Locası'nda tekris edildiği ifade edilmiştir. (Erman & Umur, 1976, s. 69). 28. sayıda ise bu tekris töreninin zaptına yer verilmiştir. (Umur, 1978, s. 73-77).

Mithat Cemal Kuntay, derginin 28 sayısındaki "Ünlü Masonlar" bölümünde yer almış, kendisinin "İstanbul'da Resne Mahfelinde 333. Mat. No'su ile 17 Kasım 1910 tarihinde tekris edil[diği]" (Erman & Umur, 1978, s. 82) bilgisine yer verilmiştir.

Memduh Şevket Esendal'ın mason olduğu sadece "Atatürk'ün Cumhuriyetçi kadrosunda görev alanların büyük bir bölümü masondur. Bir bakıma yönetim ve devrimlerin gerçekleştirilmesi masonlara emanet edilmiştir. Şöyle bir hatırlanırsa:" (Ayan, 1997, s. 19) ifadesinden sonra sıralanan kişilerin arasında adı geçirilerek ifade edilmiştir.

Yusuf Ziya Ortaç'ın masonluğu için kesin bir sonuca varılamamasının sebebi, soyismiyle birlikte dergide yer almamasıdır. Yusuf Ziya'nın dergide adının geçtiği yazılar için, (Umur, 1977, s. 74), (Umur, 1977a, s. 73), (Umur, 1979, s. 53) kaynakça bölümüne bakılabilir.

Dergide herhangi bir temayla ilgili yazılmış yazılarda, bir edebiyatçımızın eseri örnek olarak kullanılmışsa da açıkça mason olduğu ifade edilmediği için hakkında kesin bir yargıya varılamamıştır.

Örneğin 38. sayıda yer alan “Masonik Şiirler” (Kaplanlı, 1980, s. 37-50) başlıklı yazıda, çoğunlukla Mason olan sanatçıların (Rıza Tevfik, Namık Kemal, Ziya Paşa vd.) şiirleri örnek olarak kullanılmışsa da Tevfik Fikret’in şiiri bu yazıda geçmesine rağmen, açıkça Tevfik Fikret’in mason olduğu zikredilmediği için kendisiyle ilgili kesin bir hüküm verilememiştir. Benzer durum, “Masonik Şiirler II” (Kaplanlı, 1981, s. 49-54) başlıklı yazıda Ziya Osman Saba’nın bir şiirinin örnek olmasında da geçerlidir.

Ancak, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Masonluk Öğretisinin Toplum Düzenini Algılaması* başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezinin sonunda (Savran, 2016, s. 275-279) mason olduğu iddia edilen kişilerin ve bunu iddia eden kişilerin listelendiği tablolarda, yukarıda adı geçen bütün sanatçılarımıza ilaveten Münif Paşa, Teodor Kasap, İsmail Gasıralı, Abdülhak Hamit, Cemaleddin Afgani, Tevfik Fikret, Abdülhak Hamit ve Ömer Seyfettin’in de adlarının geçtiğini eklemelidir.

Sonuç

Şairleri ve yazarları etkileyen dini, siyasi ve felsefi görüşler hakkında bilgi sahibi olmak, sanatçıların ürettiği eserlerin anlaşılmasında araştırmacılar için hem bir kolaylık hem de bir gerekliliktir. Çalışmada bir yaşam biçimi, bir felsefe, bir sosyal kurum olarak nitelenen masonluk ele alınmış ve mason dergisi olan Mimar Sinan dergisinde Türk edebiyatçıların nasıl ele alındığı incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken ne masonluk kurumu ne de sanatçılarımız hakkında olumlu ya da olumsuz bir değerlendirmede bulunulmadan sadece var olan durum ortaya konmuştur. Çalışmada tespit edilen bilgiler, Mimar Sinan isimli derginin bir anlamda “iddia ettiği” bilgilerdir ki bu iddiaları destekleyen ya da yalanlayan yeni bilgilerin başka araştırmacılar tarafından ortaya konmasıyla bazı tarihi hakikatlerin açığa çıkacağı söylenebilir. Bu kapsamda dönemin süreli yayınlarının, yazarların bütün eserlerinin bu konuyla ilgili olarak incelenebileceği, bu konuyla alakalı yeni çalışmaların yapılabileceği düşünülebilir.

Bu incelemeyle Tanzimat’ın özellikle birinci döneminde masonluğun edebiyatçılar, özellikle de Namık Kemal, üzerinde büyük bir fikrî etkisi olduğunu düşündürecek bilgilere ulaşılmıştır. Bu dönem edebiyatçıların, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Vefik Paşa da ilave edilirse, birlikte hareket etmelerinde bu kurumun etkisinin olduğu düşünülebilir. Mustafa Reşid Paşa ve Mustafa Fazıl Paşa gibi dönemin önemli simalarının da mason olması, Genç Osmanlılar hareketinin gelişimi ve faaliyetleri açısından etkili olmuş olmalıdır. Mustafa Fazıl Paşa’nın Namık Kemal ve Ziya Paşa’yı Avrupa’da desteklemesinin arka planında bu “kardeşlik”in etkisinin olduğu düşünülebilir. Ancak Rıza Tevfik’in Hüseyin Cahit Yalçın’la ya da Ziya Paşa’nın Namık Kemal’le yaşadığı polemikler itibariyle düşünülecek olursa bu “kardeşlik”in mutlaka ve mutlaka her anlamda bir fikrî uyumluluğu sağlamayabileceği de ortadadır.

Edebi açıdan değerlendirildiğinde, mason sanatçıların kendi metinlerinde önemli gördüklerini ifade ettikleri; özgürlük, eşitlik, adalet, hoşgörü, hümanizm, despotizme karşıt olmak gibi düşüncelerin eserlerine yansımaları olduğu görülmüştür. Mimar Sinan dergisinde mason sanatçıların masonik düşüncenin etkisiyle eserler verdiklerine dair örnekler de mevcuttur. Çalışmanın, mason olduğu bilinen sanatçıların eserlerinde masonlukla ilişkili olduğu düşünülebilecek mısraların, temaların daha titiz bir araştırmayla tespit edilmesi vb. yeni çalışmalara da kapı aralayabileceği düşünülmektedir.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Altar, C. M. (1966). Türk masonluğunun hangi konuları araştırması gerektiğine dair bir deneme. *Mimar Sinan Dergisi*, (1), 59-68.
- Arslan, O., & Özen, Ç. (2012). Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ve masonluk. *Mimar Sinan Dergisi*, (155), 42-58.
- Ayan, T. (1997). Türkiye masonluk tarihinin anahatları. *Mimar Sinan Dergisi*, (104), 8-38.
- Ayan, T. (2008). Altıncı büyük üstat Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949). *Mimar Sinan Dergisi*, (146), 13-40.
- Çeltikçi, F. (1966). Operatif masonluktan spekülative masonluğa geçiş. *Mimar Sinan Dergisi*, (1), 25-37.
- Çetin, N. (2006). Ziya Paşa. İçinde İ. Parlatır (Ed.), *Tanzimat edebiyatı* (ss. 129-199). Akçağ Yayınları.
- Erginsoy, (1974). Büyük insan, büyük Türk, büyük mason: Koca-Mustafa Reşit Paşa. *Mimar Sinan Dergisi*, (15), 100-106.
- Erman, S., & Umur, S. (1976). Ünlü masonlar. *Mimar Sinan Dergisi*, (20), 67-72.
- Erman, S., & Umur, S. (1977). Ünlü masonlar. *Mimar Sinan Dergisi*, (24), 77-83.
- Erman, S., & Umur, S. (1978). Ünlü masonlar. *Mimar Sinan Dergisi*, (28), 81-85.
- Gündoğdu, A. O. (1998). Masonik tarihimizden bir kesit: 1909 yılına kadar ülkemizdeki masonik gelişmeler. *Mimar Sinan Dergisi*, (109), 18-36.
- Gündoğdu, A. O. (1999). Doksan yılda büyük üstatlarımız. *Mimar Sinan Dergisi*, (113), 19-38.
- Gürkan, A. (2000). Masonluğun Nur'u. *Mimar Sinan Dergisi*, (114), 85-95.
- Hakman, Y. (1995). Masonluk nedir, mason kimdir?. *Mimar Sinan Dergisi*, (98), 47-55.
- İpekçi, A., & Örs, H. (1973). Masonluğun özelliği, (28 Ağustos 1972'de, büyük üstad Hayrullah Örs'ün, Milliyette yayınlanmış, Abdi İpekçi ile "Sohbet"i.). *Mimar Sinan Dergisi*, (13), 7-18.
- Kaplanlı, K. (1981). Masonik şiirler II. *Mimar Sinan Dergisi*, (39), 49-54.
- Kaplanlı, K. (1980). Masonik şiirler I. *Mimar Sinan Dergisi*, (38), 37-50.
- Kapyalı, C. (2001). Yeni Osmanlılar ve masonlar. *Mimar Sinan Dergisi*, (122), 73-88.
- Kapyalı, C. (2003). Osmanlı masonları üzerine, ilk anayasamızla ilgili bir tarihçe. *Mimar Sinan Dergisi*, (130), 81-108.
- Kapyalı, C. (2004). Osmanlı İmparatorluğu son dönem masonları. *Mimar Sinan Dergisi*, (132), 60-98.
- Kardam, G. (1967). Landmarkların kaynağı ve niteliği. *Mimar Sinan Dergisi*, (3), 16-24.
- Koparan, E. (2005). 1909-1935 döneminde Türkiye'de masonluk tarihi. *Mimar Sinan Dergisi*, (135), 35-94.
- Koray, T. (1992). Landmarklar. *Mimar Sinan Dergisi*, (85), 38-60.
- Koray, T. (2007). Masonluk nedir?. *Mimar Sinan Dergisi*, (142), 25-46.
- Layıktez, C. (1989). İngiltere büyük locası arşivlerinde Türkiye ile ilgili dokümanlar – 3. Kısım (1950-1969). *Mimar Sinan Dergisi*, (72), 7-19.
- Melikoff, İ. (2008). *Destan'dan Masal'a Türkoloji yolculuğum*. Demos Yayınları.
- Mimar Sinan Dergisi, (2012). Belgelerle Türkiye'de millî masonluğun kuruluş yılı: 1909. *Mimar Sinan Dergisi*, (157), 8-70.

- Özcan, A. (2003). Masonluk, *İslam Ansiklopedisi*, 28, (ss. 95-99). İSAM İslam Araştırmaları Merkezi.
- Polat, E. (2004). Bir masonun biyografisi: Namık Kemal K. – Vatan şairi ve gazeteci (1840-1888). *Mimar Sinan Dergisi*, (134), 50-77.
- Savran, F. M. (2016). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilk yıllarına masonluk öğretisinin toplum düzenini algılaması*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Suner, M. Y. (2003). 1909 öncesi Türkiye'de masonluk tarihi. *Mimar Sinan Dergisi*, (130), 9-73.
- Sümer, M. (2015), *Milli Kimliğin İnşasında Edebiyatın Rolü (1911-1920)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Temel, R. (1990). Masonluğun Nur'u. *Mimar Sinan Dergisi*, (90), 47-50.
- Tuncay, A. C. (1992). Büyük üstad Rıza Tevfik. *Mimar Sinan Dergisi*, (83), 9-17.
- Tunçel, M. (1987). Masonlar ve Beşinci Sultan Murat. *Mimar Sinan Dergisi*, (66), 4-26.
- Türe, E. (2016). *Cumhuriyet döneminde Türkiye mason locaları ve kapatılma süreci (1923-1935)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Umur, S. (1976). V. Murad'ın masonluğu hakkında belgeler. *Mimar Sinan Dergisi*, (18), 19-33.
- Umur, S. (1977). Ahmet Rasim'in Tekris celsesi zaptı. *Mimar Sinan Dergisi*, (26), 73-76.
- Umur, S. (1977a). Selâmet Mahfil-i muhteremi ve İkmal-i Tahsil Cemiyeti. *Mimar Sinan Dergisi*, (23), 73-80.
- Umur, S. (1978). Reşat Nuri Güntekin'in Tekris celsesi zaptı. *Mimar Sinan Dergisi*, (28), 73-77.
- Umur, S. (1979). Azim Mahfeli ile ilgili belgeler. *Mimar Sinan Dergisi*, (32), 53-57.
- Umur, S. (1999). Türkiye'de masonluk. *Mimar Sinan Dergisi*, (113), 7-18.
- Yalçın, H. C. (2000). *Siyasal anılar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yaşamak, T. (1971). İkinci Meşrutiyet öncesinde İstanbul'da masonluk. *Mimar Sinan Dergisi*, (10), 91-98.
- ?, (1967). Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944). *Mimar Sinan Dergisi*, (4), 105-108.

